

ŹRÓDŁA DO HISTORII ZGROMADZENIA KSIĘŻY MARIANÓW

Polska historiografia dotycząca dziejów zakonów i zgromadzeń zakonnych wzbogaciła się w ostatnim czasie o trzy tomy Mariańskiego Instytutu Historycznego, wydane przez Wydawnictwo Księży Marianów w serii *Fontes Historiae Marianorum*: [T.] I – *Odrodzenie Zgromadzenia Księży Marianów w latach 1909-1910 (dokumenty)*, Warszawa 1995, ss. 144; [T.] II – *Stolica Apostolska a biskup Jerzy Matulewicz 1916-1921*, Warszawa 1996, ss. 327, ilustr.; [T.] III – *Wspomnienia o błogostawionym Jerzym Matulewiczu*, Warszawa 1996, ss. 428, ilustr. Materiały do wszystkich trzech tomów zebrali i opracowali dwaj marianie: ks. Jan Bukowicz i ks. Tadeusz

Górski. W każdym tomie wydawcy zamieścili obszernie wstępy, w których kompetentnie przedstawili sytuację Zgromadzenia Księży Marianów po kasatach klasztorów w latach 1864-1865 i jego reformę przeprowadzoną w latach 1909-1910 ([T.] I, s. 9-42), szczegółowo omówili okoliczności nominacji bł. J. Matulewicza na biskupstwo wileńskie, ukazując przy tym trudną i skomplikowaną sytuację społeczno-polityczną w diecezji ([T.] II, s. 9-49) oraz podali jego zwięzłą biografię ([T.] III, s. 5-18).

Odrodzenie marianów dokonało się w latach 1909-1910, jednak podane w tytule tomu pierwszego daty nieco mylą czytelnika, w rzeczywistości bowiem dokumenty w nim opublikowane obejmują lata 1865-1930. Pierwsze dokumenty dotyczą przejęcia przez władze diecezjalne opieki nad jedynym klaszturem w Mariampolu, a po jego kasacie – starań ks. generała Wincentego Sękowskiego i ks. Jerzego Matulewicza o jego ponowne otwarcie (nr 1-8). Z lat 1909-1910 pochodzą dokumenty opatrzone numerami 9-31. Ukazują one wysiłki wielu osób, a szczególnie ks. Matulewicza, w sprawę odrodzenia marianów, które zostały uwieńczone dekretem Kongregacji Zakonników z 28 XI 1910 r., zatwierdzającym zreformowane Zgromadzenie i jego konstytucje. Pozostałe dokumenty (nr 31-45) dotyczą spraw organizacyjnych Zgromadzenia (wybory generała i organizowanie nowicjatu we Fryburgu Szwajcarskim) oraz bardzo dlań niebezpiecznych i niezależnych od ks. Matulewicza prób odnowienia marianów w Królestwie Polskim, podejmowanych przez Józefa Stanisława Pietrzaka od 1913 r.

Niezwykle interesujący jest tom drugi, na który składa się korespondencja dotycząca nominacji ks. J. Matulewicza na biskupstwo wileńskie (nr 1-57) oraz jego korespondencja z wizytatorem, a następnie nuncjuszem apostolskim w Polsce Achillesem Rattim (nr 58-191). Pierwsza grupa dokumentów pozwala na prześledzenie działań podejmowanych przez Stolicę Apostolską oraz władze państwowe (niemieckie i litewskie) w celu obsadzenia wakującej stolicy biskupiej w Wilnie. Dokumenty te m.in. zawierają ogólne charakterystyki i opinie o litewskich i polskich kandydatach, wśród których nie brakowało „gorących nacjonalistów”; tym kandydaturom Stolica Apostolska była zdecydowanie przeciwna. Biskupem wileńskim ostatecznie został ks. Matulewicz. Warto jednak zwrócić uwagę na podejmowane przezeń różnorakie starania i przytaczaną argumentację w celu wykreślenia swego nazwiska z listy kandydatów.

W rządach diecezją, bardzo mocno zantagonizowaną pod względem narodowościowym, ordynariusz wileński napotykał wiele trudnych problemów. O większości z nich informował na bieżąco przedstawiciela Stolicy Apostolskiej w Warszawie abpa Rattiego. W opublikowanej korespondencji można znaleźć wyjaśnienie, nagłościonej wówczas przez prasę, a dla katolików polskich wprost prestiżowej, kwestii nominacji Polaka na biskupa pomocniczego wileńskiego. W skomplikowanej sytuacji politycznej, w styczniu 1923 r., Stolica Apostolska mianowała na ten urząd ks. prałata Kazimierza Michalkiewicza, byłego administratora apostolskiego diecezji wileńskiej. Wiele trudności sprawiała też ordynariuszowi wileńskiemu działalność bpa Władysława Bandurskiego i abpa Karola Hryniewieckiego. Obydwaj bowiem, a szczególnie abp Hryniewiecki, wykorzystywani byli przez działaczy partyjnych do walki politycznej. Najpoważniejszym problemem dla pasterza diecezji były jednak

konflikty na tle narodowościowym, które najczęściej wybuchały przy obsadzaniu parafii polsko-litewskich i ustalaniu zakresu używania obydwu języków w Kościele. Kwestie nominacji proboszczów i używania języka były szczególnie nagłaśniane i powodowały liczne wzajemne oskarżenia katolików polskich i litewskich, a także skargi na biskupa, które wysyłano do władz państwowych i do Stolicy Apostolskiej. Charakterystycznym tego przykładem może być konflikt w parafii Giedrojcie. Dużo ważnych informacji na temat sytuacji społeczno-politycznej i położenia Kościoła na Litwie, m.in. w okresie inwazji bolszewickiej, dostarczają raporty nuncjusza kierowane do sekretarza stanu kard. P. Gasparriego (zob. np. nr 122-123, 145-146, 152, 175). Raporty nuncjusza wyjaśniają wiele spraw i stanowią cenne uzupełnienie korespondencji bpa Matulewicza z nuncjuszem Rattim.

Tom trzeci, zawierający wspomnienia o bł. Jerzym Matulewiczu, stanowi jakby klamrę spinającą dwa poprzednie tomy. Wydawcy podzielili go na pięć części. W części pierwszej opublikowali wspomnienia obejmujące całe życie bł. Jerzego – lata 1871-1927 (s. 20-134). Kolejne części w układzie chronologiczno-przedmiotowym poświęcili na przedstawienie bł. Jerzego jako działacza na polu społeczno-religijnym i naukowym w latach 1902-1911 (s. 135-184), jako organizatora życia zakonnego w latach 1911-1918 (s. 185-226) oraz jako biskupa wileńskiego i administratora apostolskiego w latach 1918-1927 (s. 225-340). W ostatniej natomiast zamieścili relacje o jego zgonie i rozwoju kultu (s. 341-370). Tom ten uzupełniają skorowidz nazwisk i starannie zebrana bibliografia przedmiotowa bł. Jerzego Matulewicza.

Opracowanie redakcyjne opublikowanych dokumentów zasługuje na bardzo wysoką ocenę. Każdy tekst zaopatrzone w fachowo sporządzony nagłówek, legendę, przypisy rzeczowe i tekstowe, a tomy zawierają wprowadzenia, wstępy i indeksy. Omawiane tomy materiałów źródłowych nie są jednak *sensu stricto* wydawnictwem naukowym, ponieważ podstawą wydania były tłumaczenia na język polski oryginałów i kopii urzędowych dokumentów, listów i pisemnych relacji, powstałych w językach obcych, przeważnie w języku łacińskim, włoskim, litewskim, niemieckim i francuskim. Wydawcy kierowali się w tym wypadku względami praktycznymi, pragnąc dotrzeć do szerszego grona czytelników. Zainteresowani tą problematyką profesjonalni badacze łatwo mogą skonfrontować opublikowane tłumaczenie tekstu źródłowego z oryginałem (kopia, minuta), którego proveniencja archiwalna lub biblioteczna została dokładnie opisana w legendzie. Na plus wydawców należy zaliczyć kompetentne, rzetelne i wyważone opracowanie przypisów rzeczowych, szczególnie zaś tych, które dotyczą krańcowych stanowisk i ocen w trudnych problemach narodowościowych.

We wstępie do tomu drugiego: *Stolica Apostolska a biskup Jerzy Matulewicz 1916-1921* wydawcy, przedstawiając życiorys wizytatora apostolskiego Achillea Rattiego (s. 11), popełnili parę drobnych pomyłek. Błędna jest informacja, że państwa Ententy uznały odrodzone państwo polskie 30 III 1919 r. – Stany Zjednoczone Ameryki Północnej uznały Polskę 30 I, Francja – 24 II, Anglia – 25 II, a Włochy – 27 II. W dniu 2 XII 1920 r. nuncjusz Ratti nie został odwołany do Rzymu. Obowiązki Wysokiego Komisarza Kościelnego dla terenów plebiscytowych przestał pełnić nie 2, a 12 XII 1920 r. Formalne odwołanie Rattiego ze stanowiska nuncju-

sza nastąpiło 16 V 1921 r. Mylnie podano też daty jego nominacji na arcybiskupa mediolańskiego (23 VI) i podniesienia do godności kardynalskiej (19 VII). Arcybiskupem mediolańskim i kardynałem został 13 VI 1921 r. Należy przy tym zauważyć, że te błędne informacje na pewno nie pochodzą z cytowanego w przypisie życiorysu A. Rattiego, zamieszczonego w *Acta Nuntiaturae Polonae* (t. 57/1, s. XII-XXI).

Odnotowane z obowiązku recenzenta pomyłki nie obniżają wartości prezentowanych tomów. Obydwu Wydawcom należą się słowa uznania i wyrazy szczerzej wdzięczności za ogromny trud zebrania i fachowego opracowania tak interesujących materiałów źródłowych, służących lepszemu poznaniu dziejów nie tylko własnego zgromadzenia, ale również dziejów diecezji wileńskiej i Kościoła w Polsce w XX w. Za zachętę do ich lektury niech posłużą słowa przełożonego generalnego Zgromadzenia Księży Marianów ks. A. Bonieckiego, który w przedmowie do tomu pierwszego napisał: „Dla marianów zbiór *Odrodzenie* jest bezcenny [...] Ale nie jest to lektura wyłącznie dla marianów. Polecam ją każdemu, kogo interesuje Kościół. Jak wszechświat w przysłowiowej kropli wody, tak w tym wydarzeniu można zobaczyć Kościół. Można obserwować nie tylko, jak powstają wielkie dzieła, ale także prześledzić funkcjonowanie «Urzędu». Jego zdumiewającą elastyczność, otwartość na nowe propozycje, prostotę procedur przy jednoczesnej stanowczości, gdy chodzi o konsekwencje i dokładność rozpoczętych w Stolicy Apostolskiej spraw” (s. 7).

Stanisław Wilk SDB